

Саковський Андрій Анатолійович – старший оперуповноважений в особливо важливих справах УВБ в м. Києві ДВБ МВС України

Проблеми розслідування інсценувань злочинів, учинених організованими злочинними групами

Стаття присвячена розгляду проблемних питань виявлення інсценувань, учинених організованими злочинними групами. Основну увагу приділено особливостям проведення окремих слідчих дій, в процесі яких можливе виявлення ознак інсценувань, а саме: огляду місця події, допиту, очної ставки, обшуку, перевірки показань на місці, слідчого експерименту тощо. Виділено рекомендації для слідчих щодо ефективного та швидкого викриття інсценувань злочинів.

Ключові слова: інсценування злочину, слідчі дії, розслідування інсценувань, організована злочинна група.

Сьогодні злочинність набирає все більшого оберту не лише в Україні, а й в усьому світі. Вона стає дедалі міцнішою, організованою, здійснюється на рівні професіоналізму. Злочинці вчиняють антисуспільні діяння на професійному рівні, таким чином щоб ухилитися від відповідальності та приховати злочин. Звичайно проблема протидії розслідуванню існувала завжди, але останнім часом здійснюється навмисно з метою перешкодження встановленню істини у справі й не лише злочинцями, а і свідками, потерпілими, посадовими особами та контролюючими органами. Особливого значення набуває організована злочинність. Це пов'язано з тим, що злочинні угруповання мають власну стратегію та лінію поведінки, відпрацьовані способи приховування злочинних дій, налагоджені зв'язки в економічній та політичній сферах, навіть у лавах посадовців і, на жаль, серед правоохоронних органів. Така чітка організація злочинної діяльності безумовно породжує у злочинних групах впевненість і безпечність, а розробка новітніх засобів протидії правоохоронним органам негативно впливає на слідчу

практику з розкриття та розслідування злочинів. Тому, порушені у статті питання є актуальними та необхідними для науки і практики.

Метою статті є розгляд та аналіз особливостей розслідування інсценувань, учинених організованими злочинними групами, та зосередження уваги на проведенні окремих слідчих дій.

Організована злочинність завжди викликала інтерес правоохоронців і науковців. Це пов'язано з тим, що розкриття та розслідування таких проявів має власну специфіку і надзвичайно складне. З метою його полегшення та налагодження (створення відповідних методик з ефективними рекомендаціями щодо розслідування) вчені-криміналісти й займаються теоретичним вивченням означеної проблеми. Відомі роботи таких учених як: В. С. Батиргарєєва, В. М. Варцаба, В. С. Зеленецький, І. М. Даньшин, М. А. Погорецький, Б. В. Романюк, В. Я. Шепітько, Н. П. Яблоков, О. М. Яковлев та ін.

Процес розслідування значно ускладнюється коли злочинна група намагається приховати вчинене шляхом інсценування, і часто їхні дії залишаються не викритими. На жаль, питання викриття інсценувань, учинених організованими злочинними групами, досі не вивчалось вченими, тому й потребує теоретичного аналізу.

Перешкоджання розслідуванню здійснюється майже у кожній кримінальній справі. Різниця лише у способах такої протидії, яких є досить багато. Особливу небезпеку серед них становить змішаний спосіб приховування злочину – інсценування. Виявити останній досить складно, оскільки слід володіти навиками, бути обізнаним щодо ознак таких дій і на решті володіти досвідом практичної роботи. Важко розпізнати інсценування, вчинене організованою злочинною групою, оскільки спільними зусиллями злочинці “відшліфовують” не лише саме його вчинення, але й поведінку кожного учасника групи після такої діяльності. Для прикладу, коли виконавці інсценування самі повідомляють органу розслідування про виявлення ними ознак начебто вчиненого злочину або вказують на ознаки його вчинення (здається, що чули як жертва говорила про від'їзд на довгий період або жалілася їм про невдале життя тощо). І тут відбувається “тиск” на слідчого з боку сфальсифікованої інформації на місці події та інформації, що надходить від злочинців, іноді свідків.

Залежно від виду діяльності, за якою спеціалізується злочинна група, обираються методи боротьби з нею. Наука криміналістика зробила загальні рекомендації з розслідування злочинів, учинених організованими групами. Поряд з нею також слід керуватися методиками розслідування окремих видів злочинів, наприклад убивств, вимагання, контрабанди тощо.

Основною закономірністю злочинного формування є його висока організованість, оскільки без цього злочинне формування перетворюється в просту групу злочинців-співучасників. Тому під час розслідування злочинів варто повністю розкрити всю структуру злочинної спільноти. Висока організованість передбачає наявність у злочинному формуванні визначеної ієрархічної структури та обов'язково керівника, що працює на основі суворого розподілу кримінальних обов'язків з вертикальним підпорядкуванням. До числа найбільш характерних ознак злочинної діяльності організованих груп відносяться такі: вибір об'єкта та предмета посягання, підготовленість злочину, механізм безпосередньої злочинної діяльності, спосіб приховання слідів злочину [1, с. 102].

Наведене дає підстави стверджувати, що при розслідуванні потрібно встановлювати усі обставини злочинів, учинених організованими злочинними групами, особливо для виявлення ознак інсценування. Так, на думку В. Н. Карагодіна, самостійні дії по приховуванню реалізуються лише після вчинення злочину та знаходяться в односторонньому зв'язку з уже виконаними операціями. Заходи з приховування тут детермінуються минулими діями суб'єкта злочину опосередковано, залежать від слідів суспільно небезпечного діяння. У деяких випадках інсценування можуть використовуватися з метою наклепу на невинних, коли ніякого злочину не вчинялося [2, с. 27]. Наприклад, для залякування свідка організована група погрожує інсценувати злочин начебто ним вчинений.

Однією з особливостей розслідування інсценувань є його виявлення. Здійснити це можливо під час проведення слідчих дій, зокрема таких як: огляд місця події, допит, очна ставка, перевірка показань на місці, відтворення обстановки та обставин події, призначення та проведення судових експертиз тощо. Зупинимося на деяких із них.

Починаючи з огляду місця події, вже можна встановити факт приховування злочину, а от встановлення способу його приховування потребує використання не лише знань і досвіду слідчого, але й спеціальних знань у галузі криміналістики.

Обстановка, що відобразилася на місці події, вказує на якості злочинця, зокрема на фізичні, психологічні, соціальні особливості. Зібравши таку інформацію, слідчий уже може формувати певне уявлення як про подію, що сталася, так і про особу злочинця, наявність або відсутність інсценування тощо.

Усі дані, джерелом отримання яких є огляд місця події, поділяють на дані про: фізичні сліди, які залишив злочинець; фізіологічні сліди; одяг та інші предмети, залишені злочинцем; дії злочинця на місці події; психологічні властивості злочинця [3, с. 15–16]. Збираючи такі

дані, слідчий в змозі оцінити справжність події злочину. Наприклад, залишений на місці злочину одяг і деякі інші предмети можуть свідчити про недосвідченість та розсіяність злочинця, або ж про навмисне залишення таких речей з метою ввести слідство в оману – інсценувати злочин. За слідами дії злочинців можна зробити висновок про їх кількість, стать, роль кожного з них під час вчинення злочину тощо.

Проведення огляду місця події бажано фіксувати за допомогою відеозйомки, оскільки це надасть змогу чітко та точно відобразити обстановку, виявлені сліди, вилучені предмети та документи. Особливо варто проводити додатковий огляд за участю обвинуваченого, де можна виявити за його реакцією та діями неправду.

Часто злочинці намагаються приховати участь у вчиненому інших членів організованої злочинної групи і надають слідчому під час допиту таку інформацію, яка б максимально підтверджувала його одноосібну участь. Також допитаний часто виставляє себе як організатора й виконавця інсценування. Тому, інсценування можна виявити такими тактичними прийомами допиту: 1) виявлення суперечностей іншим даним у справі. Найчастіше – це розбіжність показань із результатами огляду місця події, свідченнями інших осіб; 2) наявність внутрішніх суперечностей у самих показаннях; 3) опис подій, особливо віддалених у часі, з надмірною точністю; 4) збіг у дрібних деталях показань декількох допитуваних, що звичайно свідчить про змову; 5) різні пояснення тих самих обставин на різних допитах; 6) наполегливе кількаразове повторення допитуваним за власною ініціативою яких-небудь тверджень; 7) відхилення від відповіді на прямі запитання, спроба показати, що запитання слідчого незрозумілі; 8) допущення обмовки; 9) наявність висловів і категорій, не відповідних рівню освіти і розвитку допитуваного, які свідчать, що він говорить із чужих слів; 10) приховування фактів, які за відомостями слідчого добре відомі допитуваному [4, с. 150].

Виходячи з кількості співучасників, їх вікових, рольових й інших характеристик, важливо визначитися із послідовністю їх допиту та обранням відповідної (індивідуальної) тактики допиту до кожного учасника. Так, доцільніше розпочинати допит з осіб, з якими легше встановити психологічний контакт, які схильні давати правдиві покази, наймолодших серед усієї групи злочинців тощо.

На думку В. О. Образцова, з метою викриття інсценування та дачі неправдивих свідчень, при допиті слід використовувати поліграф. Саме такий спосіб отримання правдивої інформації дає слідчому законно та чесно отримати правдиві свідчення [5, с. 109].

З метою перевірки та доказування показань членів організованої злочинної групи про її структуру, зв'язки, роль кожного необхідно провести очну ставку. Метою такої слідчої дії є усунення суперечностей між раніше допитаними особами [6, с. 406]. Поряд із встановленням істини при проведенні очної ставки може бути поставлено таку мету: виявлення неправди, викриття добросовісної омани, перевірка зібраних доказів, виявлення інсценування тощо. Результати проведення такої слідчої дії можуть мати різноманітні наслідки. Не виключено можливість схилення одним учасником очної ставки іншого до вигідних для себе показань [7, с. 304]. Тому, потрібно ретельно готуватися і продумувати реакцію учасників наперед. Не варто завчасно повідомляти про проведення цієї слідчої дії її учасників, доцільно проводити її раптово. Необхідно тримати учасників групи окремо один від одного з виключенням можливості доступу один до одного. Від цих та інших дій залежить успіх виявлення інсценувань, учинених організованими злочинними групами.

Наступною слідчою дією, що дозволяє викрити інсценування, є обшук. Особливістю його проведення за злочинами, вчиненими організованими злочинними групами, є те, що він має бути одночасним. Тобто, обшук проводиться в один час у всіх виявлених членів злочинної групи, не зважаючи на те, що місця обшуку будуть різні. Це робиться задля попередження знищення будь-якої інформації, яка є корисною для встановлення істини у справі.

При підготовці до обшуку, крім основної інформації, слід встановити наявність і тривалість часового періоду, яким оперував обшукуваний для приховання шуканих об'єктів; інформацію про професійні можливості обшукуваного та його злочинний досвід. Саме за допомогою останніх відомостей можливо припустити наявність у місці обшуку певних схованок, їх місцезнаходження, або ж можливі місця збуту чи знищення об'єктів, що мають значення для розслідування та викриття інсценування.

З цього приводу М. С. Гурев наводить влучний приклад, – вивчення маршрутів прогулянок обшукуваного дозволяє виявити можливі місця приховання шуканих об'єктів або затримати обшукуваного у момент їх переміщення чи знищення [8, с. 229].

При проведенні обшуку варто звертати увагу на можливі об'єкти, що можуть мати відношення до приховання злочину. Наприклад, при знищенні слідів на місці події, в обшукуваного можна виявити взуття, в якому він учинював такі дії. І навіть якщо це взуття не відповідає за описом взуття, виявленому на місці події, все одно необхідно вилучити наявне, оскільки на ньому залишаються індивідуальні ознаки ходи.

Така слідча дія як перевірка показань на місці та слідчий експеримент також можуть сприяти виявленню інсценування. Так, у разі якщо слідчий зафіксував у показаннях потерпілого чи свідка, чи підозрюваного замовчування, промовки, неправдоподібні свідчення, протиріччя, або ж свідчення не збігаються із виявленими фактичними даними, то він може провести ці слідчі дії, де намагатиметься встановити причину появи таких даних.

Проведення цієї слідчої дії також потребує належної підготовки, тактично грамотного проведення та відповідного способу фіксації. Якщо відомо місце проведеного експерименту, то бажано до проведення слідчої дії побувати на ньому. Це надасть змогу зорієнтуватися в обстановці, визначити коло учасників слідчої дії, продумати організаційні моменти та визначити необхідні засоби для максимального наближення умов експерименту до реальних умов, про які каже допитаний. За необхідності може бути запрошений спеціаліст, оскільки він в змозі кваліфіковано (за допомогою спеціальних знань) оцінити події під час експерименту. Доцільно при обранні способу фіксації цієї слідчої дії надавати перевагу кіно- чи відео зйомці, тому що за їх допомогою можна зафіксувати те, що відбувається в динаміці.

Тактично грамотне проведення цієї слідчої дії полягає в тому, що, насамперед, у підозрюваного варто отримати пояснення щодо певної події, встановити які обставини були пов'язані з аналогічними діями, що мали місце при події, яка перевіряється. Потім допитаному пропонується продемонструвати сказане наяву. В результаті таких дій, іншим учасниками слідчої дії надається можливість співставити сказане із конкретними діями – чи співпадають надані покази з реальною обстановкою.

Перевірка показань на місці має особливе значення у випадку, коли вдається виявити новий раніше невідомий епізод злочинної діяльності (наприклад, квартирної крадіжки), речовий доказ на місці його приховання, про який могла знати лише особа, яка перевіряється, та який при проведенні експерименту сам вказав на це місце (наприклад, знаряддя злочину в тайнику, прихований труп потерпілого) [5, с. 258].

Звичайно ж перевірку показань на місці необхідно проводити окремо з кожним учасником організованої злочинної групи, щоб ніяким чином не вплинути на їх поведінку та показання.

Загалом, з метою викриття інсценувань, учинених організованими злочинними групами, варто дотримуватися певних правил, а саме: ніколи не виключати факт інсценування під час розслідування злочинів; звертати увагу на дрібні деталі, які можуть вказувати на ознаки інсценування; складати письмовий план розслідування; продумувати до дрібних деталей та готуватися до проведення слідчих дій; зважувати на

доцільність, своєчасність, раптовість проведення слідчих дій; при затриманні учасників організованої злочинної групи тримати їх ізольовано один від одного; за наявності свідків чи потерпілих забезпечити їх безпеку та можливості впливу на їх показання з боку злочинців.

Отже, розслідування інсценувань є досить складним і багатогранним. На його ефективність впливає значна кількість негативних факторів, це і виявлення самого факту інсценування, вчинення його організованою групою, перешкодження останньому виявленню інсценування шляхом повідомлення неправдивої інформації з метою спрямування розслідування у помилковому напрямі. Тому, розслідування будь-якого злочину вимагає від слідчого чіткої організації та планування, аналізу отриманої інформації, перевірки факту інсценування і можливого виявлення його ознак, а також навиків роботи з організованими злочинними групами щодо специфіки їх діяльності.

Список використаних джерел

1. Организованная преступность : курс лекций / К. В. Питулько [и др.]. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.
2. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / В. Н. Карагодин. – Свердловск : изд-во Уральского госуниверситета, 1992. – 176 с.
3. Справочная книга криминалиста: описание предметов / [под общ. ред. Миронова А. И.]. – М. : Изд-во: Инфра-М, 2000. – Ч. 1. – 728 с.
4. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / [Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін.]. – К. : Видавничий Дім "ІнЮре", 2003. – 720 с.
5. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристь, 1999. – 501 с.
6. Кримінально-процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. Г. Гончаренка. – [вид. 5, перероб. та доп.]. – К. : "Юристконсульт", КНТ. – 2008. – 896 с.
7. Криминалистика : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; [под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 2000. – 672 с.
8. Гурев М. С. Убийства на "разборках": методика расследования / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов определения инсценировок, совершенных организованными преступными группами. Основное внимание обращено на тактику проведения отдельных следственных действий, в процессе которых возможно определить признаки инсценировок, в особенности: осмотра места происшествия, допросу, очной ставке, обыску,

проверке показаний на месте, следственном эксперименту и др. Даны рекомендации для следователей, касающиеся эффективного выявления инсценировок преступлений.

The article is devoted to the consideration of questions of exposure of staging committing by the organized criminal groups. Basic attention is spared the features of lead through of separate consequence actions in the process of which possible exposure of signs of stagings, namely: to the review of place of event, interrogation, simultaneous questioning of witness, search, verification of testimonies, in place, investigation experiment and others like that. The recommendations for the investigators concerning the effective exposure of the staging of crimes are given.

Стаття надійшла до редакції журналу 10 травня 2012 року.